

УДК 930.9 (Р 477.22): 371. 97

Антон Савочка (м. Сімферополь)

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК БЛАГОДІЙНИХ ТОВАРИСТВ ЗАГАЛЬНОГО ТИПУ ТАВРІЙСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ (сер. XIX — поч. XX ст.)

У статті розглядаються питання генези та еволюції благодійності в Таврійській губернії. В ході дослідження виявлені особливості процесу розвитку та основні напрямки діяльності філантропічних організацій регіону у другій половині XIX — початку XX сторіччя.

Ключові слова: Таврійська губернія, благодійництво, Сімферопольське благодійне товариство, Кримська війна.

Серед значних соціокультурних явищ минулого, філантропія Російської імперії займає особливе місце. Незважаючи на значну кількість перешкод, що траплялись на шляху благодійників та меценатів минулого, їм вдалось створити мережу благодійних організацій та установ, які охоплювали всю країну. Зокрема, саме завдяки діяльності цих об'єднань була сформована система громадського піклування на теренах тогочасної України в середині XIX — на початку XX сторіччя.

Незважаючи на те, що історію благодійництва почали вивчати ще за часів перебудови,¹ вітчизняні дослідники звернули увагу на цю важливу тему вже після здобуття Україною незалежності. Одна з головних причин цього явища був цілий комплекс ідеологічних табу, які стосувались громадського життя. Благодійність визначалась як “лицемерная помощь господствующего класса эксплуататорского общества несостоятельным слоям населения”². За часів СРСР громадське піклування, боротьба з жебрацтвом та безробіттям були суто державною прерогативою. Будь які спроби громадської чи церковної філантропічної діяльності сприймались вороже, оскільки офіційна радянська доктрина проголошувала: “благотворительность, представляет собой явление, свойственное лишь классовому обществу. Социальному строю СССР чуждо понятие благотворительности”³.

Лише після зміни політичної кон'юнктури поняття благодійність стали розуміти як добровільну соціальну діяльність, пов'язану з безплатною передачею матеріальних цінностей, у тому числі й створених працею в процесі самої благодійності діяльності, та спрямовану на досягнення більшого соціального добробуту⁴. Сучасні українські дослідники звернулись

до вивчення історії вітчизняної філантропії лише в 1994 році. М. Дмитрієнко та О. Ясь у статті “Благодійність, як атрибут громадського суспільства” висвітлили історичний аспект цього питання, а також виявили головні роси, притаманні сучасній благодійності⁵. Після виходу цієї праці, а також прийняття Верховною Радою комплексу документів,⁶ що стосувались благодійної діяльності України, тема набула справжньої актуальності.

З 2001 року українські дослідники активно вивчають історію вітчизняної благодійності. На цей момент вчені досліджують регіональні, культурні а також релігійні аспекти визначеної проблеми. Серед найбільш змістовних досліджень необхідно виокремити дисертації Гузенка Ю. І. “Становлення і діяльність благодійних об'єднань на півдні України в другій половині XIX — на початку XX ст.: На матеріалах Херсонської губернії”,⁷ Колосової Н. А. “Благодійницька діяльність в культурі України (кін. XX — поч. XXI ст.) в контексті вітчизняних і європейських традицій”,⁸ а також Гнота С. І. “Доброчинна діяльність Греко-католицької церкви у 1921–1939 рр. (за матеріалами Галицької митрополії)”⁹. В українських періодичних виданнях з'явилися публікації, що подають цілісну картину становлення та розвитку громадської благодійності на теренах України. В першу чергу необхідно виокремити ґрунтовну публікацію київського дослідника Доніка О. М. “Благодійність в Україні (XIX — початок XX ст.)”, в якій докладно змальовується історіографія питання, процес становлення та розвитку благодійності в нашій державі з часів Київської Русі до XX сторіччя¹⁰. В останній час побачили світ декілька монографій присвячених історії вітчизняної благодійності, зокрема це

“Велика війна: Українство і благодійність (1914–1917 рр.)” київських дослідників Загребельної Н. І, Коляди І. А.,¹¹ “Становление государственного попечительства и общественной благотворительности в Одессе в конце XVIII — 60-е гг. XIX ст.” одеських вчених І. С. Гребцової та С. С. Гребцова¹².

Не дивлячись на зростання інтересу до історії вітчизняної філантропії, кримські дослідники оминають цю актуальну тему увагою. Наукові дослідження присвячені цій темі з’явилися лише в 2007 році. Оскільки на сьогоднішній день існує лише невелика кількість робіт присвячених благодійним установам дорадянського Сімферополя,¹³ а також публікації, в яких зображено процес становлення та розвитку філантропічної діяльності сімферопольської міської громади¹⁴. Будь які змістовні монографічні дослідження, що б висвітлювали генезу та еволюцію благодійності в Таврійській губернії, відсутні. Можливо, кримські дослідники ще не усвідомили, що об’єктивна реконструкція та аналітичний аналіз цього питання дозволить значно глибше вивчити соціальні, економічні, політичні процеси, що відбувались на півдні України в XIX–XX сторіччях. Використовуючи досвід минулих поколінь набутий у галузі благодійності, виникає можливість знаходження оптимальних шляхів вирішення цілого комплексу суспільних проблем АР Крим.

Після закінчення Кримської війни перед знекровленою та приниженою Російською імперією повстала нагальна необхідність формування системи соціального захисту заснованою на громадських засадах. Переможена держава була не в змозі надати гідну матеріальну та моральну допомогу ветеранам, інвалідам, знедоленим та сиротам, значна доля яких знаходились на теренах Таврійської губернії. Така ситуація була обумовлена політикою уряду Миколи I, за часів якого діяльність громадських благодійних об’єднань була заборонена у зв’язку з революційними подіями у Західній Європі¹⁵.

З початком реформ Олександра II формується законодавча база, що дозволила сформувати мережу благодійних організацій на теренах всієї Російської імперії. З 1866 по 1899 рік виникло 95 % усіх філантропічних об’єднань, що існували в країні на початку XX сторіччя¹⁶.

Найбільш гостро питання розвитку приватної благодійності повстало в Таврійській гу-

бернії, яка зазнала значних руйнацій та людських втрат через бойові дії 1854–1855 років. Більшість державних коштів була спрямована на відбудову господарства регіону. В таких умовах тягар з боротьби проти жебрацтва та безпритульності взяла на себе громадськість Тавриди. Існуючі в той час благодійні установи, що знаходились лише в губернському центрі, (будинок мандрівника О. С. Таранова-Белозьорова та дитячий притулок гр. А. М. Адлерберг) були не в змозі упоротись з величезною кількістю поранених, знедолених та осиротілих, що опинились в Євпаторії, Сімферополі, Севастополі. Перед міськими громадами повстало завдання створити благодійні організації, які б надавали б допомогу усім нужденним, незважаючи на конфесійну чи національну приналежність.

Благодійні товариства, що були утворені на теренах Таврійської губернії, підпорядковувались міністерству внутрішніх справ Російської імперії. За формам діяльності вони поділялись на: товариства загального типу, організації, що надавали допомогу за конфесійною та релігійною ознакою, об’єднання допомоги учням та студентам, товариства взаємодопомоги, а також утворення, що опікувались благодійними установами. Внутрішня структура філантропічних товариств складалася з головного правління, яке займалось організаційними та грошовими питаннями, а також загальних зборів, на яких затверджувався кошторис, приймалися нові члени, вирішувались питання, що до фінансування благодійних заходів чи установ¹⁷.

Головні завдання, що повстали перед засновниками благодійних товариств загального типу:

- 1) забезпечення нужденних одежею, взуттям, їжею та притулком;
- 2) сприяння у пошуках праці для бідних трудящих;
- 3) освіта та піклування над сиротами, а також дітьми, що мали бідних батьків;
- 4) розміщення людей похилого віку в лікарнях та богодільнях;
- 5) улаштування притулків, шкіл, будинків для людей похилого віку;
- 6) боротьба з жебрацтвом та його профілактика;
- 7) надання допомоги особам, що потребують матеріальної підтримки.

Перше благодійне товариство Таврійської губернії було утворено у 1858 році. Їм стало

Севастопольське жіноче благодійне товариство, яке організували найбільш активні мешканки розореного війною міста. Маючи невеликий початковий капітал (близько 800 крб.) вони сконцентрували свою увагу на допомозі бідним жінкам, що мали дітей, а також скаліченим ветеранам війни¹⁸. На жаль, докладно вивчити діяльність цієї філантропічної організації надзвичайно важко, оскільки воно лишило по собі лише декілька коротких фінансових звітів у періодичних виданнях Оdesi.

Одним з найстаріших філантропічних об'єднань Таврійської губернії було Ялтинське благодійне товариство, засноване 16 червня 1869 року. На той час у Ялті проживало лише 2 тисячі мешканців, проте швидкі темпи зростання та розширення міста обумовили необхідність створити притулок для дітей робітників, що прибували у місто у великій кількості¹⁹. 5 червня 1871 року притулок для сиріт та дітей чорноробів був відкритий. Трохи згодом товариству вдалось збудувати нову будівлю для вихованців цієї благодійної установи, а також відкрити нічліжний притулок на пожертву, що зробила графиня Воронцова (6000 крб.). У 1891 році товариство було прийнято під заступництво великої княгині Ксенії Олександрівни. Після цього справи товариства стрімко пішли вгору. У 1893 році об'єднання відкриває другий притулок, куди приймали дітей чорноробів на час їх роботи у місті²⁰.

Міське населення Ялти швидко зростало, як наслідок виникла потреба створення пологового будинку, оскільки ані земство, ані міська управа не мали такої установи. У 1897 вона була відкрита завдяки зусиллям Ялтинського товариства. За статистичними даними 1908 року до послуг цього пологового будинку звертались 27 % усіх народжуючи жінок міста.

На початок XX сторіччя Ялтинське благодійне товариство було одним з найвпливовіших філантропічних об'єднань губернії. Його витрати сягали 100000 крб. на рік — на його кошти утримувалось 6 благодійних установ, дешева їдальня, а також здійснювались широкі благодійні заходи та акції спрямовані на боротьбу з бідністю, жебрацтвом та епідеміями, що траплялись у місті²¹.

Створена у Ялті філантропічна організація практично самотужки виконувала функції соціального захисту мешканців та гостей міста. За масштабами діяльності воно належало до найбільш успішних товариств не тільки гу-

берній, але й усієї Російської губернії, оскільки користувалось підтримкою членів імператорської родини, заможних дворян та підприємців.

Перше в Сімферополі благодійне товариство було сформовано на основі Олександроневського братства. Ця організація, що початково займалась боротьбою з сектантством, виникла у 1868 році. 22 січня 1869 році при братстві було утворено жіночий комітет, що займався боротьбою з жебрацтвом. За рік він трансформувався у Сімферопольське благодійне товариство, статут якого було затверджено 2 грудня 1870 року. Головою організації була обрана Єлизавета Павлівна Рейтерн²². У різні часи до складу об'єднання належали відомі громадські діячі Таврійської губернії: єпископ Таврійський Гермоген, Ф. Ф. Лашков, О. Х. Стевен, Г. М. Христофоров.

В перші роки існування Сімферопольського благодійного товариства його загальний капітал сягав лише 3000 крб. Допомогу знедоленим надавали у формі невеликих грошових виплат або харчових пайків²³. З часом, удосконалюючи та розвиваючи механізми допомоги нужденним, невелике філантропічне об'єднання перетворилось на провідну благодійну організацію Таврійської губернії.

Вже на початку 80-х років XIX ст. члени Сімферопольського благодійного товариства створюють дешеву їдальню та жіночу недільну школу. У цьому навчальному закладі вірменські, єврейські та караїмські жінки вивчали граматику, російську мову, арифметику²⁴. У 1883 році в товаристві виникла ідея створення нічліжки для безпритульних робітників Сімферополя. Завдяки допомозі земської управи, будинок нічного притулку для чорноробів був відкритий 14 листопада 1885 року. За два роки товариство збудувало додатковий корпус до будівлі, збільшивши кількість місць у ньому до 100²⁵. Цей притулок був єдиною міською установою, де безпритульні могли знайти місце для нічлігу та їжу.

Однією з найважливіших громадських ініціатив товариства була організація народних читань. Цей проект був ініційований міністерством народної освіти, як “дешевий та загальнодоступний засіб народної освіти”. В губернському центрі ця ідея знайшла підтримку вчителів, що переслідували просвітянські цілі. Сімферопольське благодійне товариство, отримавши дозвіл на проведення народних читань 8 лютого 1884 року, взяло на

себе організацію та фінансування цього заходу. Народні читання були відкриті 11 березня 1884 року єпископом Таврійським та Сімферопольським Гермогеном в будинку, де розміщувалась жіноча гімназія²⁶. В подальшому вони стали постійним заходом, що проводився до 1905 року.

У 1891 році Російську імперію охопив голод. Завдяки невтомній праці членів благодійного товариства, вдалося зібрати більш ніж 378 пудів хліба, який було спрямовано до Тамбовської губернії²⁷.

На 90-ті роки XIX сторіччя припав пік активності організації. З 1891 року розпочалось навчання у чоловічій недільній школі, було придбано земельну ділянку для побудови притулку для людей похилого віку. Остаточне будівництво цієї благодійної установи, що вміщувала 40 осіб, було завершено у 1896 році²⁸.

Товариство продовжувало збільшувати кількість закладів, що утримувались за його рахунок. 1 листопада 1898 року була відкрита друга недільна школа для чоловіків. Однак ця установа проіснувала досить короткий час, оскільки економічна криза 1900–1903 років, а також події першої руської революції негативно позначились на фінансовому становищі Сімферопольського благодійного товариства. Внаслідок цього воно було змушено повністю припинити фінансування народних читань та низькі благодійних установ.²⁹ Тим не менш, удосконалення системи громадського піклування, що створювалась членами організації, продовжувалось. У 1901 році Сімферопольське благодійне товариство розпочинає будівництво дитячого притулку “Ясла”, в який приймали сиріт та дітей незаможних батьків. Однак подальша діяльність організації була спрямована лише на підтримку вже створених філантропічних установ, оскільки становище об’єднання значно погіршилось після трагічних подій 1905 року.

В один рік з Сімферопольським благодійним товариством утворилась аналогічна організація у м. Севастополь. Завдяки зусиллям міської громади та членів імператорської родини було утворено основний капітал товариства, який сягав 2500 крб.³⁰ На початку діяльності організація надавало житло безпритульним, а також матеріальну допомогу нужденним. У 1883 році на кошти об’єднання було збудовано сирітський притулок для дівчат, в якому їх навчали шиттю, граматиці,

арифметиці³¹. На жаль, Севастопольське товариство бракувало коштів на розвиток своєї діяльності. За таких умов притулок був чи не єдиним об’єктом уваги збоку організації.

Керченське жіноче благодійне товариство також належить до найперших благодійних установ Таврійської губернії, оскільки було сформовано у 1872 році. В перші роки свого існування воно збудувало дитячий притулок. Однак фінансові справи об’єднання йшли не досить вдало, постійно зростали борги товариства. Вже у 1879 році, організація була змушена відмовитись від утримання притулку за браком коштів³². Після цієї трагічної для членів товариства події, його діяльність майже припинилась, оскільки більшість жінок вийшли з його лав.

Найстаріше благодійне товариство у м. Феодосія з’явилося 24 грудня 1873 року. Діяльність Феодосійського благодійного товариства була досить таки скромна. На її кошти утримувались лише Олександро-Маріїнська богодільня, а також Олександрівське училище³³. Головним джерелом фінансових надходжень була картинна галерея І. К. Айвазовського. Згідно його заповіту уся галерея переходила у власність міста, а кошти з продажу квитків мали передаватись до каси Феодосійського благодійного товариства³⁴. Проте розгорнути масштабну філантропічну діяльність йому так і не вдалось, оскільки інших значних джерел фінансової підтримки в об’єднання не було. З початком Першої світової війни галерея була зачинена, а організація опинившись без основної статті прибутку, майже повністю припинила свою діяльність.

Одним з не багатьох філантропічних об’єднань загального типу Таврійської губернії, що було створено за межами півострова, було Мелітопольське благодійне товариство. Утворене у 1891 році, воно нараховувало більш ніж 90 членів вже на початку XX сторіччя, а його кошторис сягав 45000 крб. Основним напрямком діяльності організації було утримання нічліжного притулку, відкритого у 1894 році, а також матеріальна допомога усім нужденним міста.³⁵

У 1903 році було утворено Євпаторійське благодійне товариство. На той час у м. Євпаторія була створена велика кількість філантропічних об’єднань, що надавали допомогу бідним та безпритульним за конфесійною та національною ознакою³⁶. Проте організації, що б надавала допомогу не зважаючи на

релігійну, класову чи етнічну приналежність не існувало протягом багатьох років. Не має сумнівів, що Євпаторійське благодійне товариство відіграло важливу роль у системі громадського піклування міста, простежити діяльність цієї організації майже не можливо, оскільки єдиним друкованим джерелом з його історії, що зберігся до наших часів, є статут об'єднання.

Одними з останніх в Таврійській губернії філантропічних об'єднань загального типу стали Балаклавське благодійне товариство, створене у 1911 році,³⁷ а також Сімферопольське товариство допомоги бідним одежею, що було сформовано за рік³⁸. Однак визначити масштаби та напрямки їх діяльності майже не можливо, оскільки щорічні звіти цих організацій не збереглися.

Соціально-економічні негаразди, що охопили Російську імперію після закінчення революції 1905 року, обумовили значні фінансові втрати в усіх благодійних установах Таврійської губернії. Благодійні товариства Таврійської губернії втратили можливість подальшого розвитку системи громадського піклування, з концентрувавши свою увагу на вже існуючих установах. Події першої світової війни та подальша соціальна катастрофа призвели до ліквідацію громадської благодійності, як соціокультурного явища на теренах колишньої Російської імперії. Після 1918 року міські благодійні товариства переходили під контроль комісаріатів піклування. Біль-

шовики, прийшовши до влади, сформували Комісаріат соціального забезпечення, який надавав допомогу непрацездатним громадянам, ліквідувавши усю систему громадської благодійності.

Благодійні товариства загального типу Таврійської губернії являли собою найменшу за кількістю групу філантропічних організацій досліджує мого регіону. Проте за масштабами діяльності ці об'єднання посідали перше місце. Низька благодійних установ, що була утворена ними, формувала повноцінно функціонуючу систему громадського піклування, а заходи, що здійснювались цими товариствами, вдало перешкоджали зростанню бідності та жебрацтва на теренах Таврійської губернії. Діяльність Сімферопольського та Ялтинського благодійних товариств є найбільш вдалим прикладом формування системи соціального захисту громадян майже без залучення державної допомоги.

Необхідно зауважити, що недостатня кількість друкованих та архівних джерел, значна частина яких була втрачена під час громадянської війни та німецьких окупацій 1918 та 1941–1944 років, обумовлює надзвичайну складність об'єктивної реконструкції процесу становлення та розвитку благодійності в Таврійській губернії. Проте залучення досвіду вітчизняних та закордонних вчених, а також нових архівних документів дозволить нам вивчити генезу та еволюцію філантропії Тавриди на достатньо високому рівні.

Джерела та література

- 1 *Боханов А. Н.* Коллекционеры и меценаты в России / АН СССР — М.: Наука, 1989. — 187 с.
- 2 *Благотворительность // Большая Советская Энциклопедия (далі БСЭ): В 51-м т. — М., 1951. — Т. 5. — С. 278.*
- 3 *Благотворительность // БСЭ. — М., 1927. — Т. 6. — С. 466–471.*
- 4 *Соколов А. Р.* Российская благотворительность в XVIII–XIX веках (к вопросу о периодизации и понятийном аппарате) // Отечественная история. — 2003. — № 6. — С. 153.
- 5 *Дмитрієнко М., Ясь О.* Благодійність як атрибут громадянського суспільства: Історія і сучасність // Розбудова держави. — 1994. — № 6. — С. 36–44.
- 6 Закон України про благодійництво та благодійні організації // Орієнтир. Інформ. дод. до Урядового кур'єру. — 1997. — 16 вересня.
- 7 *Гузенко Ю. І.* Становлення і діяльність благодійних об'єднань на півдні України в другій половині XIX — на початку XX ст.: На матеріалах Херсонської губернії: Дис. ... канд. іст. наук / 07.00.01 — Історія України; НАН України; Інститут історії України. — К., 2004. — 241 с.
- 8 *Колосова Н. А.* Благодійницька діяльність в культурі України (кін. XX — поч. XXI ст.) в контексті вітчизняних і європейських традицій: Автореф. дис. ... канд. істор. наук / 07.00.01 — Історія України; Київський нац. ун-т культури і мистецтв. — К., 2006. — 20 с.
- 9 *Гнот С. І.* Добродійна діяльність Греко-католицької церкви у 1921–1939 рр. (за

- матеріалами Галицької митрополії): Автореф. дис. ... канд. істор. наук / 07.00.01 — Історія України; Львівський нац. ун-т ім. І. Франка. — Львів, 2003. — 19 с.
- 10 *Загребельна Н. І, Коляда І. А.* Велика війна: Українство і благодійність (1914–1917 рр.) / Ін-тут історії України; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. — К., 2006. — 194 с.
 - 11 *Загребельна Н. І, Коляда І. А.* Велика війна: Українство і благодійність (1914–1917 рр.) / Ін-тут історії України; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. — К., 2006. — 194 с.
 - 12 *Гребцова І. С., Гребцов В. В.* Становление государственного попечительства и общественной благотворительности в Одессе в конце XVIII — 60-е гг. XIX ст. — Одеса: Астропринт, 2006. — 320 с.
 - 13 *Бобкова О. М.* Организация и деятельность Сиротского дома тайного советника А. Я. Фабра // *Культура народов Причерноморья.* — 2007. — № 85. — С. 100–105.
 - 14 *Савочка А. Н.* Благотворительные заведения досоветского Симферополя (XIX — начало XX века) // *Историческое наследие Крыма.* — 2007. — № 18. — С. 144–156; *Його ж.* Симферопольское благотворительное общество в системе органов общественного призрения досоветского Симферополя // *Культура народов Причерноморья.* — 2007. — № 120. — С. 46–52.
 - 15 *Линденмейер А.* Добровольные благотворительные общества в эпоху великих реформ // *Великие реформы в России (1856–1874): Сборник / Под ред. Л. Г. Захаровой, Б. Эклофа, Дж. Бушнелла.* — М.: Изд-во Моск. ун-та, 1990. — С. 286.
 - 16 *Сборник сведений о благотворительности в России.* — Спб., 1899. — С. 8.
 - 17 *Устав благотворительного общества города Симферополя.* — Симферополь, 1892. — С. 3.
 - 18 *Отчет о действиях комитета Севастопольского женского благотворительного общества за 1859 год // Одесский вестник.* — 2 февр. — С. 1.
 - 19 *Состоящее под Августейшим ея императорского величества Великой княгини Ксении Александровны покровительством Ялтинское благотворительное общество (1869–1909).* — Ялта, 1909. — С. 3.
 - 20 Там само. — С. 4.
 - 21 Там само. — С. 6–12.
 - 22 *Завадовский А. Г.* Несколько слов о Симферопольском благотворительном обществе // *Таврида.* — 1881. — 21 мая. — С. 1.
 - 23 *Отчет Симферопольского благотворительного общества за 1871–1872 год // Таврический губернский вестник (далі ТГВ).* — 1873. — 12 мая. — С. 3.
 - 24 *Отчет Симферопольского благотворительного общества за 1884 год.* — Симферополь, 1885. — С. 17–18.
 - 25 *Отчет Симферопольского благотворительного общества за 1887 год.* — Симферополь, 1888. — С. 4–5.
 - 26 *Отчет Симферопольского благотворительного общества за 1884 год.* — Симферополь, 1885. — С. 40.
 - 27 *Отчет Симферопольского благотворительного общества за 1891 год.* — Симферополь, 1892. — С. 6.
 - 28 *Отчет Симферопольского благотворительного общества за 1896 год.* — Симферополь, 1897. — С. 1.
 - 29 *Державний архів Автономної Республіки Крим.* — Ф. 212. — Оп. 1. — Спр. 59. — Арк. 59.
 - 30 *Отчет Севастопольского благотворительного общества за 1871–1872 год (второй год существования общества) // ТГВ.* — 1873. — 15 мая. — С. 3.
 - 31 *Отчет правления Севастопольского благотворительного общества за 1908–1909 гг.* — Севастополь, 1910. — С. 3–4.
 - 32 *Отчет Керченского женского благотворительного общества за 1878–1879 гг. // Полицейский листок Керч-Еникальского градоначальства.* — 1979. — 4 ноября. — С. 2.
 - 33 *Отчет Феодосийского благотворительного общества за 1908 год.* — Феодосия, 1910. — С. 3.
 - 34 *Отчет Феодосийского благотворительного общества за 1916 год.* — Феодосия, 1916. — С. 7.
 - 35 *Отчет Мелитопольского благотворительного общества за 1907 год.* — Мелитополь, 1908. — С. 1–3.
 - 36 *Устав Евпаторийского благотворительного общества ведомства императорского челолюбивого общества.* — Евпатория, 1913. — 8 с.
 - 37 *Устав Балаклавского благотворительного общества.* — Севастополь, 1912. — 20 с.
 - 38 *Справочная книга по г. Симферополью за 1913 год / Симферопольское городское управление.* — Симферополь, 1913. — С. 4.

Anton Savochka

***“Formation and development of charitable organizations of general types
in the Taurida province (second half of 19th — beginning of 20th century) “***

In the article some problem questions of genesis and evolution of charity in Taurida province are examine. During investigation features of process of development and main directions of activity by philanthropic foundations have been discovered since second half of 19th and up to the beginning of 20th century.

Key words: *Taurida province, charity, Simferopol charitable organization, Crimean war.*

